

روایت‌های مردانگی در موسیقی رب و چالش مردانگی هژمونیک

مسعود کوثری*، محمد مهدی مولایی**
(تاریخ دریافت 91/02/25، تاریخ پذیرش 91/11/04)

چکیده: این پژوهش موضوع «مردانگی» در موسیقی رب ایرانی - فارسی را مورد توجه قرار داده است و از این‌روی در حوزه بین‌رشته‌ای «مطالعات مردان» قرار می‌گیرد. در مطالعات مردان، از «مردانگی»ها سخن گفته می‌شود که در زمان‌ها و مکان‌های مختلف، متفاوت هستند و از این‌روی مردانگی را می‌توان برساخته‌ای اجتماعی دانست. در میان نظریه‌های حوزه مطالعات مردان، نظریه «مردانگی هژمونیک» مورد توجه قرار گرفته است تا نسبت و کارآمدی آن برای تحلیل مسائل جنسیتی در ایران ارزیابی شود. برای روش پژوهش مدل تحلیل کنش‌گران گریماس که الگویی برای تحلیل روایی است مورد استفاده قرار گرفته است. بر این مبنا 14 روایت مردانگی از موسیقی رب ایرانی - فارسی استخراج شده و روابط کنش‌گران در این حوزه تحقیق با یکدیگر تحلیل شده است. تضاد روایت‌ها و ضدروایت‌ها و قرارگیری مردان در نقش راوی و مشارکت‌کنندگان اصلی و فرعی

mkousari@ut.ac.ir

*دانشیار گروه ارتباطات دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)

mm@mowlaei.ir

**کارشناس ارشد مطالعات فرهنگی و رسانه دانشگاه تهران

مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره سیزدهم، شماره 4، زمستان 1391، ص. 177-151

در هر کدام مورد بحث قرار گرفته است. این 14 روایت مردانگی در رپ ایرانی-فارسی، بر اساس نسبتی که با شرایط اجتماعی ایران دارند در دو فضای مردانگی‌های هژمونیک و مردانگی‌های آلترناتیو قرار می‌گیرند.
مفاهیم کلیدی: تحلیل روایت، الگوی کنش‌گران گریماس، مطالعات مردان، مردانگی هژمونیک، مردان ایران، رپ ایرانی-فارسی.

مقدمه و طرح مسئله

مطالعات مردان، موضوعی در حوزه بین‌رشته‌ای است که مطالعه دربارهٔ مردان و مردانگی را در کانون توجه خود قرار داده است. در این حوزه طیف وسیع موضوعات از مسائل مربوط به خشونت (از جانب و بر علیه) مردان گرفته تا مشکلات پسران در مدارس مورد توجه قرار می‌گیرد (کانل، هرن و کیمبل¹، 2005: 1). مطالعات مردان اغلب در کنار مطالعات زنان² قرار دارد و گاه این دو حوزه پژوهشی هر دو زیر عنوان مطالعات جنسیست³ شناخته می‌شوند (استریکلند⁴، 2002). در مطالعات مردان، از «مردانگی»ها⁵ سخن گفته می‌شود که در زمان‌ها و مکان‌های مختلف، متفاوت هستند و از این روی مردانگی را می‌توان برساخته‌ای اجتماعی دانست (بارکر، 1387: 538). از این منظر، جامعه هویت جنسیتی را که با هویت جنسی متفاوت است خلق می‌کند. الگوهای رفتاری جنسیتی نیز از طریق تاثیر نهادهای اجتماعی و تعاملات سادهٔ روزمره شکل می‌گیرد (هولمز⁶، 1387: 27). پژوهش‌های متفاوت در نقاط مختلف دنیا نشان داده که چطور جوامع مختلف هویت‌های جنسیتی و «مردانگی»های متفاوتی را خلق کرده‌اند. تحقیقات بیلگین⁷ در ترکیه (2004)، داسگوپتا⁸

1. Connell, Robert; W.Hearn, Jeff; Kimmel, Michael S.

2. Women's Studies

3. Gender studies

4. Strickland, Ron

5. Masculinities

6. Holmes, Mary

7. Bilgin, Elif

8. Dasgupta, Romit

در ژاپن (2004)، آرمنگل کاررا¹ در امریکا (2006)، یانگ² در چین (2010) و استن‌بکا³ در سوئد (2011) نمونه‌هایی از این کارها هستند.

اما چرا مطالعات مردان در ایران اهمیت دارد؟ مطالعات جنسیت در ایران تنها به سابقه فعالیت حوزه پژوهشی مطالعات زنان محدود مانده است. برخی مسائل اهمیت توجه به حوزه مطالعات مردان را مشخص می‌کند. از جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد: لزوم رسیدن به شناختی مناسب از مردانگی‌ها در ایران امروز برای رسیدن به شناخت کامل‌تر فضای فرهنگی-اجتماعی، کمک به کامل شدن برخی مباحث حوزه مطالعات زنان که تنها با انجام برخی مطالعات در حوزه مردان قابل تکمیل است و طرح مباحثی در جهت تعدیل برخی موضع‌گیری‌های فمینیسم رادیکال ایرانی⁴ که شاید تا حدی ناشی از نشناختن «مرد ایرانی» به‌عنوان یک برساخته اجتماعی باشد. آنچه مسلم است مطالعه مردان در ایران زیر عنوان مطالعات مردان یا هر حوزه دیگری، مسائل و دغدغه‌هایی متفاوت با جامعه غربی دارد و باید الگوها و روش‌های خاص خود را دنبال کند.

مطالعه بر روی «مردانگی» به‌عنوان یکی از مباحث مطالعات مردان در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته است. مردانگی کیفیت‌ها و ویژگی‌هایی است که برای مردان مناسب دانسته می‌شود. بنا به تعریف دانش‌نامه «جنس و جنسیت» مردانگی مرحله‌ای است که در آن صفات کلیشه شده تثبیت شده و در مفهوم «مرد» ترکیب می‌شوند (امبر و امبر⁵، 2003: 15). در این معنا یک شخص به‌طور مختلفی می‌تواند «مردانه» شود.

رسانه‌ها از طریق ارائه و نمایش مردانگی‌های مختلف، نقش قابل توجهی در شکل‌دهی به مناسبات جنسیتی جوامع دارند. همان‌طور که پژوهش‌ها نشان داده مردانگی‌های به‌نمایش درآمده از طریق فیلم‌های سینمایی (کرلی⁶، 2004)، انیمیشن‌ها (هیبلر¹، 2010)، مجلات (کهنل²، 2003) اجراهای

1. Armengol Carrera, José María

2. Yang, Annie Yen Ning

3. Stenbacka, Susanne

4. به‌عنوان نمونه مباحث شکل گرفته در فضای مجازی در سال 1389 پیرامون مطالبی منتشر شده از سوی «شادی صدر» با عنوان «چه فرقی است بین امام‌جمعه تهران و سایر مردان ایرانی؟» را می‌توان از این نوع دانست.

مجموعه مطالب مرتبط با این مباحث در این نشانی قابل دسترسی است:
<http://www.mardomak.org/special/shadisadr>

5. Ember, Carol R. & Ember, Melvin

6. Crilly, Shane

زنده و نمایش (گویینس³، 2004) و رمان‌ها (ادواردز⁴، 2011) در ارتباط با روابط جنسیتی جامعه بوده‌اند. این پژوهش نیز مردانگی در موسیقی را مطالعه خواهد کرد.

در میان شکل‌های مختلف رسانه‌ها، موسیقی از اهمیت خاصی برخوردار است. همه اقشار جامعه در هر سن، جنس، با هر سطح دانش و کم‌ترین سطح برخورداری از ابزارهای ارتباطی می‌توانند دریافت‌کننده پیام‌های موسیقایی باشند. در میان انواع گونه‌های موسیقی، موسیقی مردم‌پسند مخاطبانی به وسعت همه افراد جامعه دارد و می‌تواند دامنه اثرگذاری گسترده‌ای داشته باشد. موسیقی مردم‌پسند از جمله منابع اصلی کسب هویت برای کودکان، نوجوانان و جوانان به‌شمار می‌آید و تاثیر قابل توجهی بر فرآیند اجتماعی شدن آنان دارد. موسیقی مردم‌پسند بر شکل‌گیری هویت جنسیتی نیز اثرگذار است. از همین‌روست که در مطالعات موسیقی از منظر علوم اجتماعی و فرهنگی توجه به رابطه موسیقی و جوانان و جنسیت از موضوعات قابل توجه است.

مطالعه رابطه جنسیت و هویت با موسیقی مردم‌پسند با شروع مطالعات فمینیستی بود که شکلی جدی به خود گرفت (کوثری، 1387: 106). رابطه بین جنسیت و مصرف موسیقی مردم‌پسند و تاثیر موسیقی بر هویت جوانان و سنجش تفاوت‌های جنسیتی از جمله موضوعات مورد توجه در این حوزه است. این پژوهش موضوع «مردانگی» در موسیقی رپ ایرانی-فارسی را مورد توجه قرار داده است. به‌عنوان روش پژوهش مدل تحلیل کنش‌گران گریماس مورد استفاده قرار گرفته است.

نظریه مردانگی هژمونیک

از جمله مفاهیم کلیدی در مطالعات جنسیت در دهه‌های اخیر «مردانگی هژمونیک»⁵ است. این مفهوم از دهه 1970 میلادی تاکنون در ده‌ها کتاب و مقاله مورد بحث و تبادل نظر قرار گرفته است. این مفهوم به‌خصوص بیشتر در آثار کاریگان⁶ و کانل⁷ مورد توجه بوده است. در اغلب آثار، از آن تحت

1. Hibbeler, Britney
2. Kehnel, Steven C.
3. Goins, Darren C.
4. Edwards, Leslie Gautreaux
5. Hegemonic Masculinity
6. Carrigan, Tim.
7. Connell, R. W.

عنوان استراتژی‌ای برای تحت سیطره نگه داشتن زنان و جلوگیری از قدرت گرفتن آنان یاد شده، یا به تعبیری مردانگی هژمونیک مربوط به ترس از پرواز زنان است (دونالدسون¹، 1993). از جمله اصلی‌ترین نظریه‌پردازان این مفهوم ریون کانل است. کانل در مجموعه کتاب‌ها و مقالات خود به تفصیل مفهوم «مردانگی هژمونیک» را مطرح کرده است (به‌ویژه در کتاب مردانگی‌ها: 1995). از نگاه او مردانگی هژمونیک در ارتباط با مشروعیت پدرسالاری مطرح می‌شود و همواره به دنبال آن است که موقعیت مردان را تضمین کند. این مفهوم از سویی از طرف برخی پژوهشگران برای تحلیل مردانگی در موقعیت‌های مختلف به کار گرفته شده (به‌عنوان نمونه می‌توان به مقالات ام‌سلیا و همکاران²، 2006)، یونگ و همکاران³ (2006) و کوروبوف⁴ (2009) اشاره کرد) و از سوی برخی جنبه‌های مختلف آن مورد انتقاد قرار گرفته شده و به چالش کشیده شده است (به‌عنوان نمونه می‌توان به پژوهش‌های اسپیر⁵ (2001)، جفرسون⁶ (2002)، شیف⁷ (2006)، هرن⁸ (2007) و اسکورک⁹ (2007) اشاره کرد). مجموعه انتقادات وارد شده و تحولات اجتماعی دهه‌های اخیر باعث شده کانل در مفهوم مردانگی هژمونیک بازاندیشی کند و با لحاظ کردن تغییراتی که شناخت روشن جغرافیای مردانگی‌ها از جمله آن‌هاست آن را بازتعریف کند (کانل و میسریمت¹⁰، 2005). در ساخت این مفهوم از اصلاح «هژمونی» گرامشی استفاده شده تا تلاش برای بقای سلطه یک گروه حاکم نشان داده شود. بر اساس این دیدگاه در هر دوره زمانی یک نوع خاص از مردانگی به‌عنوان معیار و استاندارد مردانگی مورد توجه قرار دارد که حاکمان تلاش می‌کنند آن را طبیعی جلوه دهند.

1. Donaldson, M.
2. Emsliea, Carol; Ridgeb, Damien; Zieblandc, Sue; Hunta, Kate
3. Yeung, King-To; Stombler, Mindy; Wharton, Renee
4. Korobov, Neill
5. Speer, Susan A.
6. Jefferson, Tony
7. Sheff, Elisabeth
8. Hearn, Jeff
9. Schrock, Douglas P.
10. Connell, R. W.; Messerschmidt, James W.

مردانگی هژمونیک، الگویی هنجاری و تاییدشده برای مردان جامعه است تا خود را مطابق با آن تعریف کرده و با آن بسنجند. اما از آن‌جا که شرایط اجتماعی دائما در حال تغییر و تحول است شکل مردانگی هژمونیک نیز ثابت نیست. هرگاه مشروعیت این مردانگی زیر سوال رود، شکل جدیدی از مردانگی جایگزین آن می‌شود تا مشروعیت پدرسالاری ادامه پیدا کند. از میان نظریات حوزه مطالعات مردان با توجه به نتایجی که از تحلیل روایت‌های مردانگی بدست می‌آید، نظریه «مردانگی هژمونیک» را مورد توجه قرار می‌دهیم تا درباره کارآمدی آن برای تحلیل مسائل جنسیتی در ایران بحث کنیم.

پیشینه مطالعات مردان در ایران

نگاهی به متون کلاسیک و معاصر فارسی نشان می‌دهد مفهوم مردانگی و مشتقات آن در دوران‌های متفاوت اجتماعی در آثار ادبی سرزمین ایران به شکل‌های مختلفی بازنمایی شده است. مطالعه متون ادبی، بازنمایی‌های متفاوت از ارزش‌های مردانگی را نشان می‌دهد. این ارزش‌ها همزمان با تحولات فرهنگی دست‌خوش تغییر شده‌اند و در زمان‌های متفاوت، شکل‌های مختلفی به خود گرفته‌اند (میرزایی، 1384: 15). فرهنگ فارسی دهخدا در مقابل عبارت «مردی» معانی گسترده‌ای قرار داده که نشان از سابقه تاریخی اجتماعی این مفهوم در جامعه ایران دارد: «مرد بودن، مردانگی، رجولیت، پهلوانی، زورمندی، توانایی، سرپنجه‌گی، زورآزمایی، دلیری، شجاعت، ایستادگی، مقاوت، پایداری، جنگ، نبرد، جوانمردی، انسانیت، رادی، تقوی، درستی، غیرت، غیرتمندی، بلوغ، رسیدگی، نیروی جنسی مردانه و آلت مردی» (همان، 13).

در جست‌وجو برای یافتن پژوهش‌هایی در حوزه «مطالعات مردان» در ایران، موارد محدودی پیدا شد. چاوشیان و حسینی رشدآبادی (1389) الگوی مردانگی در سینمای ایران را مطالعه کرده‌اند. آن‌ها با بررسی تغییر الگوی غالب مردانگی بازیگران در سینمای بعد از انقلاب تلاش کرده‌اند شکل‌های «مردانگی هژمونیک» در ایران را نشان دهند. آن‌ها با کشف چهار دوره زمانی در دهه‌های بعد از انقلاب چهار نوع مردانگی هژمونیک را شناسایی کرده‌اند و بر این اساس نظریه کانل را در ایران معتبر دانسته‌اند (چاوشیان و حسینی رشدآبادی، 1389: 80). چهار شکل مردانگی آن‌ها از نظر موقعیت فردی و قیافه ظاهری، شغل، روابط خانوادگی، اخلاق و روابط اجتماعی متفاوت هستند. به عبارتی در هر دوره مردان در این زمینه‌ها به شکل‌های متفاوتی ظاهر شده‌اند. مثلا در دوره اول صدای مردان آمرانه و خشن بوده، اما در طول دوره‌های بعد این صدا نازک‌تر و ملتمسانه‌تر شده است، یا در زمینه تاهل نیز مردان تا دوره سوم، متاهل یا در حال ازدواج و در دوره چهارم در حسرت ازدواج بوده‌اند. میرزایی (1384) نیز در پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته مطالعات فرهنگی «بررسی گرایش پسرهای جوان به ارزش‌های مردانگی» را مورد توجه قرار داده است. او در این پژوهش با استفاده از

نمونه‌های معرف از دانش‌آموزان پسر مشغول به تحصیل در مقطع متوسطه، گرایش پسرها به کلیشه‌ها و ارزش‌های جنسیتی و ارتباط آن با پایگاه اجتماعی-اقتصادی و هویت جنسیتی پسران را سنجیده است. پژوهش او نشان می‌دهد پسرهایی که نمره‌های بالاتری در مقیاس مردانگی کسب کرده‌اند و دارای هویت‌های مردانه و دوجنسیتی هستند، گرایش بیشتری به کلیشه‌ها و ارزش‌های مردانه دارند. به جز این پایان‌نامه و مقاله، جست‌وجوی واژه‌هایی مانند «مردان»، «مرد»، «مردانگی»، «پسران»، «پسر» و «مذکر» در منابع علمی، دو نوع نتیجه در بر دارد. نخست پژوهش‌های انجام شده در حوزه‌های علوم ورزشی، جمعیت‌شناسی، توسعه و رفاه اجتماعی، مدیریت آموزشی، پزشکی، روان‌پزشکی، روان‌شناسی و آسیب‌شناسی که به مردان پرداخته‌اند و ارتباط مستقیمی با بحث ما ندارند؛ و دوم پژوهش‌های حوزه‌های علوم اجتماعی و علوم انسانی که به‌طور همزمان مردان و زنان را موضوع تحقیق خود قرار داده‌اند.

روش پژوهش: تحلیل روایت

هرچند توجه به روایت در قالب علم روایت‌شناسی¹ از ادبیات و نقد ادبی متولد شده، ولی امروزه مباحث آن در سایر علوم از روان‌شناسی گرفته تا مدیریت، جامعه‌شناسی و ارتباطات و مهم‌تر از همه مطالعات فرهنگی و رسانه به‌کار گرفته می‌شود. روایت‌شناسی در ادبیات برای مطالعه متون ادبی از قبیل داستان‌های عامیانه، رمان، شعر و غیره مورد توجه قرار می‌گرفت، اما به‌تعبیر مارتین² (1:1381) «روایت که چون به‌مثابه ادبیات بررسی شود نوعی ابزار سرگرمی به‌شمار می‌آید، در قالب‌های دیگر به عرصه‌ی منازعه تبدیل می‌شود».

مباحثی از قبیل «روایت‌سازی، روایت‌شکنی، روایت‌سازی مجدد، همزیستی و تقابل روایت‌ها، همگرایی و واگرایی روایت‌ها، هژمونی روایت‌های مسلط» (محدثی، 23:1388)، به‌کارگیری روایت‌های مختلف توسط گروه‌ها و طبقات مختلف اجتماعی و ارتباط آن با ساختارهای قدرت از جمله مباحث قابل توجه در مطالعات فرهنگی است. تحلیل روایت همچنین در کانون توجه بسیاری از تحلیل‌های انجام شده از متون رسانه‌ای در قالب تحلیل گفتمان است و دست‌مایه‌ی تحلیلی مناسبی را برای محققان مطالعات فرهنگی فراهم می‌کند (ذکایی، 72:1387).

1. کتاب «ریخت‌شناسی قصه‌های پربان» (1928) اثر ولادیمیر پروپ (Vladimir Propp) روسی را نخستین کار جدی در زمینه‌ی روایت‌شناسی می‌نامند ولی واژه روایت‌شناسی (Narratology) را نخستین بار تزوتان تودوروف (Tzvetan Todorov) در کتاب «دستور زبان دکامرون» (1969) به‌کار گرفت.

2. Martin, Wallace

در میان شکل‌های مختلف رسانه‌ای، این پژوهش به روایت‌هایی که از طریق موسیقی تولید و شنیده می‌شوند توجه دارد. با استفاده از مدل‌های روایی، موقعیت‌های مردانگی در قالب روایت‌ها مورد توجه قرار می‌گیرند. مشخص کردن ساختار این روایت‌ها به‌ما کمک خواهد کرد تا همپوشانی‌ها و تقابل‌ها این روایت‌ها را مشخص کنیم و دربارهٔ روابط آن‌ها با کنشگران داخل و خارج از فضای رپ فارسی مباحثی را مطرح کنیم.

تعریف روایت از جمله مباحث مناقشه‌برانگیز حوزهٔ ادبی-فرهنگی است و دیدگاه‌های متفاوت اندیشمندان و جریان‌های فکری به این موضوع باعث شده تعریف مشترک و مورد توافقی دربارهٔ روایت وجود نداشته باشد. فارغ از این مناقشات ادبی-فلسفی و زبان‌شناختی، این پژوهش تعاریف ساده و حداقل‌گرا از «روایت» را مدنظر قرار داده است. منظور از «روایت‌های مردانگی» در این پژوهش، «الگوهای رفتاری یا داستان‌هایی دربارهٔ مردان و یا با حضور مردان» است که در موسیقی رپ از طریق کنش‌گران دنبال می‌شوند.

به‌طور معمول در تحلیل روایی، یک واحد متن اعم از یک فیلم، یک رمان، یک مقاله یا یک محصول رسانه‌ای دیگر انتخاب شده و بر اساس محتوای موجود در آن تحلیل انجام می‌شود. اما در این پژوهش کل فضای موسیقی رپ ایرانی-فارسی مورد توجه قرار گرفته است و روایت‌ها، نه از خلال یک متن واحد، بلکه از دل داده‌های متعدد استخراج شده‌اند. اگر تعریف تولان (1383: 18 تا 20) از روایت را مدنظر قرار دهیم، برای هر روایت، از میان تعداد قابل توجهی متن، رخداد‌های هدف‌مندی که با توالی به‌یکدیگر اتصال یافته‌اند، بیرون کشیده شده‌اند و در کنار یکدیگر چیده شده‌اند تا تعریف مورد نظر از روایت شکل گیرد.

تحلیل مشارکت‌کنندگان روایت با مدل گریماس

از جمله جنبه‌هایی که در تحلیل روایی مورد توجه قرار می‌گیرد، تحلیل کنش‌گران یک روایت است. بارت سطح کنش‌ها را یکی از سطوح سه‌گانهٔ تحلیل ساختاری روایت‌ها می‌داند و در آنجا کنش‌گران روایت را مطالعه می‌کند. از نگاه بارت می‌توان گفت «روایت واحدی در جهان بدون شخصیت‌ها یا حداقل عامل‌ها وجود ندارد» (بارت، 1387: 60). او تعریف شخصیت را براساس مشارکت در دایرهٔ کنش‌ها انجام می‌دهد. علاوه بر بارت، روایت‌شناسانی چون پراپ، برمون¹ و گریماس نیز در تحلیل روایی به شخصیت‌ها و کنش‌گران توجه جدی نشان داده‌اند. در این میان مدل گریماس را می‌توان جدی‌ترین و کارآمدترین الگو برای تحلیل روایی مشارکت کنش‌گران دانست.

1. Claude Bremond

مدل کنش‌گران گریماس تحلیل روابط بین نقش‌های شخصیتی در هر روایت را در کانون توجه قرار داده است. پیش‌تر پراپ در کنار استخراج 31 کارکرد از دل قصه‌های پریان، هفت نقش روایی را نیز مطرح کرده بود که از کارکردها تبعیت می‌کنند. گریماس در ادامه کار پراپ بود که پیشنهاد کرد دسته‌بندی‌های حاکم بر همه روایت‌ها فقط از طریق مشارکت در سه تقابل دوتایی یا شش نقش تعریف شود.

او این دسته‌بندی‌ها را در سه محور به شرح زیر مطرح کرده است (هبرت¹، 2006: 49):

1. محور میل (خواسته)²: فاعل³ / هدف (مفعول)⁴
2. محور انتقال⁵: فرستنده⁶ / دریافت‌کننده (گیرنده)⁷
3. محور قدرت (رقابتی)⁸: یاریگر⁹ / بازدارنده (مخالف)¹⁰

در این الگو فاعل یا کنش‌گر اصلی شخصی است که عمل اصلی را انجام می‌دهد و به‌سوی هدف می‌رود، هدف یا مفعول چیزی یا شخصی است که فاعل به‌دنبال آن می‌رود. فرستنده، عامل یا نیرویی است که فاعل را به دنبال هدف فرستاده است و گیرنده نقشی است که از رسیدن فاعل به هدف سود می‌برد. بازدارنده مشارکت‌کننده‌ای است که تلاش می‌کند از رسیدن فاعل به هدف ممانعت به‌عمل آورد و یاری‌دهنده به فاعل برای به مقصود و مفعول رسیدن کمک می‌کند.

الگوی اولیه گریماس برای توصیف فضاها و داستان‌های عامیانه استخراج شده است، اما این الگو قابلیت انطباق با ساختارهای روایی مختلف را دارد و برای تحلیل طیف گسترده‌ای از متون به‌کار

1. Hebert, Louis
2. The axis of desire
3. Object
4. Subject
5. The axis of transmission
6. Sender
7. Receiver
8. The Axis of Power
9. Helper
10. Opponent

گرفته می‌شود. باید توجه داشت که در به‌کارگیری این الگو در اکثر داستان‌های امروزی نقش هدف یا مفعول معمولاً نه اشخاص به مفهوم کلاسیک آن، بلکه شخصیت‌های کلی و یا مفاهیم انتزاعی هستند. مثلاً در روایت‌های روشنفکرانه امروزی مفاهیمی از قبیل زندگی، آزادی، جست‌وجوی خوشبختی، خودآگاهی برتر و مواردی از این دست در جایگاه مفعول هستند (تولان، 1383: 83). به همین ترتیب سایر نقش‌ها نیز می‌توانند فراتر از یک شخص خاص، شخصیت عمومی، شی، گروه و یا یک مفهوم انتزاعی باشند.

الگوی گریماس برای روایت‌های مردانگی در رپ فارسی

در این مقاله که بخشی از یک پایان‌نامه دانشگاهی است (مولایی، 1390)، موسیقی رپ ایرانی-فارسی در دهه 1380 شمس‌ی مطالعه شده است. بدین منظور تلاش شده تمام اسناد و مدارک در دسترس مربوط با این موضوع شامل گفت‌وگوهای مکتوب، رادیویی، تلویزیونی و اینترنتی با عوامل رپ، اخبار، تحلیل‌ها و گزارش‌ها درباره موسیقی رپ گردآوری و استفاده شوند. همچنین پس از مروری اجمالی بر چند هزار قطعه موسیقی رپ جمع‌آوری شده، تعداد 99 قطعه که ارتباط جدی‌تری با موضوع پژوهش داشتند از خوانندگان موضوعات و زیرسبک‌های مختلف انتخاب شدند. علاوه بر این پژوهشگر با 8 نفر از عوامل موسیقی رپ نیز گفت‌وگوهایی انجام داده است. برای تحلیل روایت‌های مردانگی، روایت از طریق شناسایی کنش‌گران از متون فوق استخراج شده است. به‌عبارتی برای هر روایت، نه یک قطعه موسیقی یا یک متن مصاحبه به‌عنوان یک اثر واحد و مستقل، بلکه در کل فضای موسیقی رپ مجموعه شخصیت‌هایی که یک روایت مرتبط با مردانگی را شکل می‌دهند، از مجموع داده‌های موجود استخراج شده و با مدل گریماس انطباق داده شده تا روابط بین کنش‌گران شناخته شود. بدین ترتیب کنش‌گران، نحوه مشارکت و روابط آن‌ها در شکل‌های روایی 14 گانه مرتبط با مردانگی در رپ فارسی مشخص شده است.

در «جدول 1» مشخصات روایت‌های استخراج شده قابل مشاهده هستند. در هر روایت مجموعه کنش‌گران مشخص شده‌اند و از آن‌جایی که مسئله اصلی «مردانگی» است، موقعیت‌های اصلی و فرعی که مردان در هر روایت به‌عنوان کنش‌گران ایفا می‌کنند نیز مشخص شده است. همچنین جنسیت روای هر روایت در موسیقی رپ ایرانی-فارسی نیز مشخص شده است. از میان قطعه‌های موسیقی رپ ایرانی-فارسی و همچنین مصاحبه با عوامل رپ، بخش‌های کوتاهی مرتبط با هر روایت به‌عنوان نمونه ذکر شده است.

جدول شماره ۱. روایت‌های مردانگی موسیقی رب ایرانی-فارسی

موقعیت‌های اصلی	موقعیت‌های اصلی	جنسیت راوی	روایت مردانگی	موقعیت‌های فرعی
مرد	مرد			مرد
فاعل، دریافت‌کننده	فاعل، دریافت‌کننده	مرد (گاهی باهمراهی زن)	مردِ داف‌باز	بازدارنده
فاعل	فاعل	مرد	مردِ زنده‌کنندهٔ اصالت	یاری‌گر، دریافت‌کننده
فاعل	فاعل	مرد	مردِ فرودستِ بامرام	یاری‌گر
فاعل، دریافت‌کننده	فاعل، دریافت‌کننده	مرد (گاهی باهمراهی زن)	مردِ فرادست لذت‌گرا	بازدارنده
فاعل	فاعل	مرد	مردِ فمینیست	ازدارنده
فاعل، دریافت‌کننده	فاعل، دریافت‌کننده	مرد (گاهی باهمراهی زن)	مردِ عاشق متعارف	-
فاعل، دریافت‌کننده	فاعل، دریافت‌کننده	مرد (گاهی باهمراهی زن)	هجو مرد متعارف سنتی	-
فاعل، دریافت‌کننده	فاعل، دریافت‌کننده	مرد	مردِ عصبانی از شکست عشقی	بازدارنده
فاعل، دریافت‌کننده	فاعل، دریافت‌کننده	مرد (گاهی باهمراهی زن)	مردِ به دنبال پول و ثروت زن	بازدارنده
بازدارنده	بازدارنده	زن	مردِ مانع پیشرفت زن	یاری‌گر
بازدارنده	بازدارنده	زن	مردِ نفرت‌انگیز	-
فاعل	فاعل	مرد	مردِ حزب‌اللهی ولایت‌مدار	یاری‌گر
فاعل	فاعل	مرد	مردِ اصلاح‌گرو اجتماعی	یاری‌گر
فاعل، دریافت‌کننده	فاعل، دریافت‌کننده	مرد	مردِ فحاش کل‌کننده	بازدارنده

روایت ۱: مردِ داف‌باز

راوی اصلی روایت «مردِ داف‌باز» در موسیقی رب ایرانی-فارسی، یک یا چند مرد است که گاهی یک زن هم با آن‌ها همراهی می‌کند. راویان این روایت خود اغلب نمونه‌هایی از «داف‌ها» و «پاف‌هایی» هستند که در موسیقی‌ها توصیف می‌شود.

موقعیت‌های اصلی مرد در این روایت «فاعل» و «دریافت‌کننده» است. مردِ داف‌بازی که به دنبال کامیابی از داف است هم در جایگاه فاعل و هم دریافت‌کنندهٔ روایت قرار می‌گیرد. اما در این راه رقبای مردِ داف‌باز دیگری نیز وجود دارند و از این‌روی مردان در این روایت در موقعیت فرعی «بازدارنده» نیز قرار می‌گیرند.

کامیابی از داف هدف اصلی در این روایت است. همچنین برتری با کسی است که تعداد داف‌های بیشتری دارد. در این روایت همچنین رقبای مردِ داف‌باز اهمیت قابل توجهی دارند. آن‌ها در همه حال درصدد جذب داف‌های بیشتر هستند و در این راه به داف‌های رقبای‌شان هم چشم دارند. در پارتهای یک لحظه غفلت ممکن است باعث از دست دادن داف شود.

روایت 2: مردِ زنده‌کنندهٔ اصالت

راوی اصلی روایت «مردِ زنده‌کنندهٔ اصالت» یک یا چندمرد هستند. راویان این روایت خود مردانی هستند که بازگشت به سنت‌های کهن و زنده‌کردن اصالت بخشی از دغدغهٔ شخصی آن‌هاست. هرچند که مردی و مردانگی در این گفتمان نقشی پررنگ دارد ولی این مردانگی در مقابل زنانگی تعریف نمی‌شود و تأکیدی بر جنبهٔ جنسیتی آن نیست. در این روایت برای زنده کردن اصالت علاوه بر این که از نمادها، آیین‌ها و رسوم مردان قدیم ایران کمک گرفته می‌شود، دست یاری به سوی دیگر برادران هم‌وطن نیز دراز می‌شود. گروه «عجم» در قطعهٔ «خه‌زان» این‌طور خوانده است:

«اگه همدردی، مردی، دست به کار باش / بگو برادر، یا اخی یا کاک یا کارداش»

روایت 3: مردِ فرودستِ بامرام

در این روایت راوی، خود «مردِ فرودستِ بامرام» است که مدعی است زندگی شخصی‌اش را روایت می‌کند. «بکس» یا گروه رفقا نیز مردان فرودستِ بامرام دیگری هستند که در این راه به او یاری می‌رسانند. نقش مردان در این روایت در جایگاه اصلی فاعل و جایگاه فرعی یاری‌گر است. همراهی «بکس» در این روایت دارای اهمیت است. «سروش هیچ‌کس» خوانندهٔ شاخص این روایت در قطعهٔ «گفتم» یاری‌گران را فراخوانی می‌کند:

«گفتم مرد، برُو بکس گُجان / بگو که زود بیان»

این روایت، زبان روزمرهٔ مردانه‌ای دارد. در دعاها و فحاشی‌های گاه و بی‌گاه آن از الفاظ دارای مضامین جنسیتی استفاده می‌شود. در این روایت مرد در مقابل زن تعریف نمی‌شود، بلکه به‌نوعی تحت تأثیر پدرسالاری سنتی نادیده انگاشته می‌شود.

روایت 4: مردِ فرادست لذت‌گرا

راوی اصلی این روایت در موسیقی رپ ایرانی-فارسی، یک یا چندمرد است که گاهی یک زن هم با آن‌ها همراهی می‌کند. راویان این روایت خود از نوجوانان و جوانان طبقات مرفه جامعه هستند و بخشی از زندگی شخصی‌شان را روایت می‌کنند.

در این روایت، فاعل و دریافت‌کننده یکی یعنی همان مردِ فرادست لذت‌گرا است. در این روایت هدف اصلی «رسیدن به حداکثر سرخوشی و لذت در زندگی مادی» است و در این مسیر «زن» نیز در کنار پول، مواد مخدر، مشروب و غیره یکی از ابزارهای لذت‌جویی محسوب می‌شود. زاخارها (رقبای مردِ طبقه متوسط و فرودست) نیز بازدارنده این روایت محسوب می‌شوند.

روایت 5: مردِ معترض تساوی‌طلب

بخشی از موسیقی رپ ایرانی-فارسی نسبت به بسیاری از مسائل سیاسی و اجتماعی معترض است و شرایط نامطلوب زنان از جمله دغدغه‌های آن‌هاست و از همین جاست که روایت «مردِ معترض تساوی‌طلب» شکل گرفته است. راوی این روایت مردی معتقد به تساوی‌طلبی است و مردان طرفدار مردسالاری نقش بازدارنده را در این روایت ایفا می‌کنند.

در این روایت شرایط تاریخی و اجتماعی ایران، نظام سیاسی حاکم بر ایران و مردان طرفدار مردسالاری و مخالف برابری در نقش بازدارنده هستند. زنان فمینیست ایرانی نیز یاری‌گران مردِ معترض تساوی‌طلب به حساب می‌آیند.

روایت 6: مردِ عاشق متعارف

عشق مرد به زن و تلاش برای وصال او از قدیمی‌ترین روایت‌های بشر است. از داستان‌های کهن تا فیلم‌ها و رمان‌های امروزی این روایت را در هزاران قالب ارائه کرده‌اند. این روایت را که فاعل و دریافت‌کننده آن هر دو مرد عاشق هستند در موسیقی رپ ایرانی-فارسی نیز می‌توان پیدا کرد. در این روایت عشق، ارزش‌های سنتی حاکم بر جامعه که از گذشتگان رسیده است، فرستنده محسوب می‌شوند. همچنین در راه رسیدن عاشق به معشوق بازدارنده‌هایی نیز وجود دارد که گاهی «مخالفت‌های خانوادگی»، گاهی «موانع و مشکلات اجتماعی» و گاهی «ناز و اداهای معشوق» است.

روایت 7: هجو مردِ متعارف سنتی

این روایت در مقابل روایت «مردِ متعارف سنتی» ارائه می‌شود و تلاش می‌کند تصویری کاریکاتورگونه از آن ترسیم کند. این روایت مولفه‌های زندگی سنتی را در ایران امروز به تمسخر می‌گیرد. کنش‌گران

در این روایت همان کنش‌گران روایت «مرد متعارف سنتی» هستند با این تفاوت که تصویری تمسخرآمیز از آن‌ها ارائه می‌شود.

«سای مانکن»، رپ‌خوان شاخص این روایت در دو قطعه «عروسی» و «پارمیدا» که از اولین کارهایش بود نخستین بار چنین روایتی را ارائه داد. در سایر آثار موسیقی او هم نشانه‌هایی از این روایت شنیده و در ویدئو کلیپ‌هایش دیده می‌شود. مثلاً در قطعه «دیوونه خونه» این‌طور می‌خواند:

«آره، من دکترم، دکتر قلبم / متاهلم می‌بینی که این‌ام حلقم

ولی زخم پرت شده از طبقات / انا الیه راجعون صلوات»

فرستنده ارزش‌های سنتی حاکم بر جامعه است که از گذشتگان به ما رسیده. این فرستنده که شکل‌دهنده روایت‌های سنتی و متعارف از ازدواج و روابط عاطفی است در این گفتمان به شدت مورد تمسخر واقع می‌شود. «حسین مخته» و «روزبه اکسین» نیز در قطعه «دختره پسر کشه» بازدارنده‌های سنتی روایت عشق متعارف را این‌چنین به تمسخر می‌گیرند:

«می‌خوام بگیرم هدیده براش / می‌ترسم از برادرش

که یه وقت یه جایی با هم ببینم مون / یهویی شر بشن و بیان بریزن تو

خونه‌مون

می‌خوای داداشات رو کله پا کنم واسهت یه لحظه؟ / یا مشت بزخم، شیرجه

برن نوار غزه؟ / ها!»

روایت 8: مرد عصبانی از شکست عشقی

«مرد عصبانی از شکست عشقی» از روایت‌هایی است که در فضای «روابط عاطفی مدرن» معنا می‌یابد. در این روایت راوی که در رابطه عاطفی با معشوقه سابقش شکست خورده، برای تسکین ناراحتی‌های ناشی از قطع رابطه شروع به روایت‌گری می‌کند و از معشوقه سابق و دوست جدید او بدگویی می‌کند. فاعل و دریافت‌کننده در این روایت یکی هستند که همان مرد عصبانی شکست‌خورده است. در این روایت یک مرد دیگر نیز معمولاً حضور دارد و او دوست پسر جدید معشوقه سابق است که در جایگاه بازدارنده قرار می‌گیرد. در عصبانیت ناشی از شکست، مرد در فحش دادن و لعنت فرستادن، خود و دیگری را هدف قرار می‌دهد.

روایت 9: مرد به دنبال پول و ثروت زن

از ماجراهای مربوط به «فرصت‌طلبی مردان در رابطه با زنان» می‌توان به روایت «مرد به دنبال پول و ثروت زن» اشاره کرد. در این روایت، مرد با ابزار قرار دادن عاطفه و روابط انسانی به دنبال تامین منافع

شخصی خود است. راوی در این روایت خودِ مرد فرصت‌طلب است که گاهی با همراهی زن صورت می‌گیرد.

بازدارنده در این روایت پدر و برادرانِ دختر و دیگر خواستگاران و عشاق هستند و فرستنده نیز نیازهای مادی، موقعیت اقتصادی و اجتماعی فرودست است. به‌عنوان نمونه «امیر تتلو» در قطعهٔ «جیگیلی» این چنین می‌خواند:

«ای تویی که موهات بوره، چشم حسود ازت دوره/ حالا که جهیزیه ت جوره،

مالِ منی»

روایت 10: مردِ مانع پیشرفت زن

در روایت «دفاع از حقوق زن»، مرد برخلاف روایت‌های قبلی در جایگاه فاعل قرار ندارد. او نقش بازدارنده دارد و از این‌روی با‌عنوان «مردِ مانع پیشرفت زن» نامیده می‌شود. مرد البته نقش فرعی دیگری در جایگاه یاری‌گر نیز دارد و آن زمانی است که طرفدار حقوق زنان است. در این روایت «زنِ برابری‌طلب» فاعل است و هدف رسیدن به جایگاه اجتماعی برابر با مرد به یاری سایر زنان و مردان طرفدار حقوق زنان است.

روایت 11: مردِ نفرت‌انگیز

«مردِ نفرت‌انگیز» روایتی است در مضامین مربوط به «حیای حقوق همجنس‌گرایان»، جایی که مرد در جایگاه بازدارنده در مقابل زنِ همجنس‌گرا قرار می‌گیرد؛ راوی در این‌جا زن است و مرد جز مورد نفرت واقع شدن نقشی در این روایت ندارد. در این روایت فرستنده گرایش جنسی هم‌جنس‌خواه¹ است و علاوه بر «مردِ نفرت‌انگیز»، جامعه مخالف همجنس‌گرایی نیز در جایگاه بازدارنده قرار دارد.

روایت 12: مردِ حزب‌اللهی ولایت‌مدار

«مردِ حزب‌اللهی ولایت‌مدار» مردی است که در گفتمان «اسلام‌گرایی ولایت‌محور» معنا پیدا می‌کند. در این روایت مرد در جایگاه فاعل قرار دارد و خود راوی داستان است. مردان دیگری چون او نیز وجود دارند که در جایگاه یاری‌گر به ایفای نقش می‌پردازند.

1 Hemosexual

فرستنده انگیزه‌های مذهبی و رهنمودهای ولایت فقیه هستند تا هدف یعنی رفع بی‌عدالتی‌های اجتماعی، خشنودی ولایت فقیه، محافظت از انقلاب اسلامی و صدور آن به جهان حاصل شود. بازدارندگان این روایت مسئولان حکومتی بی‌غیرت، دشمنان خارجی و دشمنان داخلی هستند.

روایت 13: مرد اصلاح‌گر اجتماعی

از دل مضامین مربوط به «اصلاح‌گری اجتماعی» است که «مرد مصلح اجتماعی» معنا پیدا می‌کند. روای خود مردی است که دیگران را به اصلاحات اجتماعی و اخلاقی فرا می‌خواند و یاری‌گرانی برای او وجود دارد.

در این روایت، راوی از درد و رنج‌هایی که در زندگی شخصی کشیده است می‌گوید و از آن‌ها به معضلات و مشکلات اجتماعی پل می‌زند و مخاطب را به درخواستن برای حل مشکلات دعوت می‌کند. یاری‌گران و بازدارنده‌های او می‌توانند مردان و زنان باشند و از این نظر این روایت نگاهی جنسیتی به انسان‌ها ندارد.

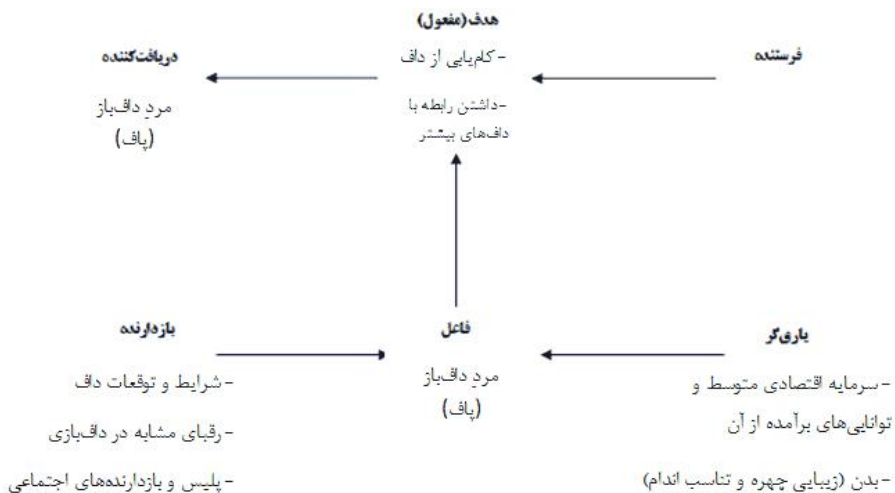
روایت 14: مرد فحاش کل‌کننده

فاعل و دریافت‌کننده این روایت یک نفر یعنی همان «مرد فحاش کل‌کننده» است. او کسی است که نقش راوی را نیز به‌عهده دارد. بازدارنده در این روایت سایر رقبای مرد هستند. هدف او مغلوب کردن طرف مقابل در منازعه و اثبات برتر بودن خود است و در این راه از زبان فحاش خود یاری می‌گیرد.

نمونه تقابل روایت‌ها: بدن مردانه

روایت‌های مختلف مردانگی، الگوهای مختلفی از مرد بودن را ارائه می‌کنند که در مواردی هم‌راستا و در مواردی در تقابل با هم قرار دارند. تقابل این الگوهای مردانگی است که در مطالعه «مردانگی هژمونیک» اهمیت پیدا می‌کند. به‌عنوان نمونه به تقابل دو روایت «مرد داف‌باز» و «مرد زنده‌کننده اصالت» در تعریف و نقشی که برای «بدن مرد» دارند اشاره می‌شود.

همان‌طور که گفته شد در روایت «مرد داف‌باز» بدن در نقش «یاری‌گر» قرار دارد و قرار است در رسیدن به هدف که کام‌یابی از داف و داشتن رابطه با داف‌های بیشتر نقش کمک‌کننده داشته باشد. کنش‌گران مختلف این روایت در «شکل 1» نشان داده شده‌اند. این روایت را گروهی از رپ‌خوان‌های ایرانی نه تنها در موسیقی‌شان بازنمایی می‌کنند، بلکه در رفتار شخصی‌شان نیز تابع آن هستند.

شکل شماره ۱. روابط کنش‌گران در روایت مرد دق‌باز

به‌عنوان نمونه درباره اهمیت بدن (در نقش یاری‌گر) در این روایت می‌توان به گفت‌وگوی «امیرتلو» خواننده شاخص این روایت با برنامه ویدئویی «ذره‌بین» اشاره کرد که بخش قابل توجهی از گفت‌وگو به موضوع بدن او اختصاص داشت. مصاحبه‌گر در ابتدای گفت‌وگو درباره «مو»های او می‌پرسد و به او می‌گوید «چرا موهایت رو زدی؟ باور کن نصف سوال‌ها درباره موهاست بود». در ادامه گفت‌وگو نیز درباره باز بودن نصف دکمه‌های یقیه پیراهن او که منجر به نمایش بدن او می‌شود با او گفت‌وگو می‌کند:

+ چرا اکیپ شما همه‌تون یه جور هستید، از نظر تیپ و ظاهر و کاراکتر و اینا.

- یعنی منظورت این ه یقه‌مون باز ه و اینا؟

+ تا ناف یقه‌تون باز ه!

- (خنده) خب می‌دونی همه‌مون با هم می‌ریم باشگاه. زحمت می‌کشیم، یه سری کارایی

که نباید بکنیم تا هیکل خراب نشه رو نمی‌کنیم، بهمون فشار می‌آید. لا اقل می‌گیم بذار

بینن این همه زحمت روا!¹

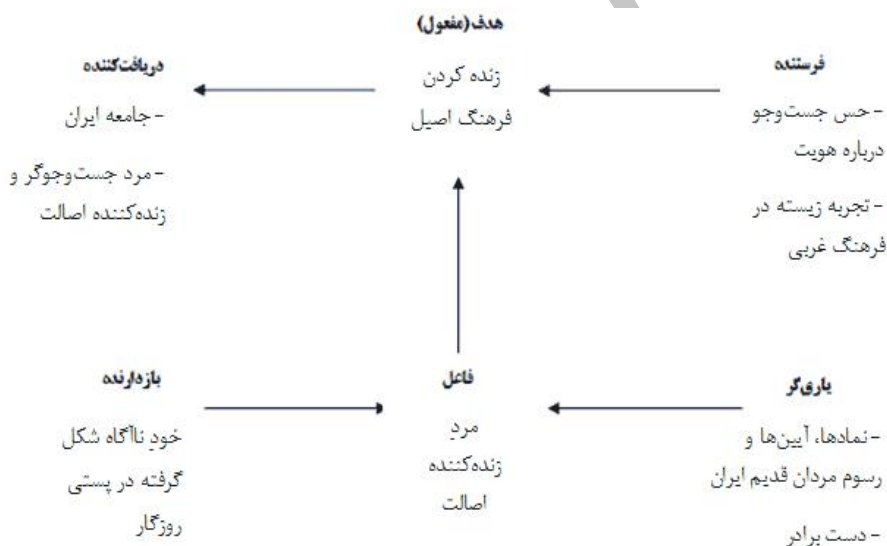
1 گفت‌وگوی برنامه ذره‌بین در وبسایت کلام تی.وی با امیر تلو

او در ادامه گفت‌وگو با رنگ ساعت، دست‌بند، کفش، کمربرند، شلوار و پیراهنش اشاره می‌کند که با هم «سِت» هستند و می‌گوید «خیلی براش زحمت می‌کشم». گفت‌وگو این‌طور ادامه پیدا کرده است:

«+ درباره زیورآلات یک توضیحی بده. این سوزن فرفره که اینجاست ه (اشاره به پایین لب او).

- این پیر سینگ ه. اینام گوش (واره). به‌نظر من هر شغلی یه لباسی داره... مثلاً تو یه شبکه داری خواننده رو می‌بینی باید یه فرقی با معلم علومت توی مدرسه داشته باشه، باید خاص باش ه.»¹

در مقابل در روایت «مرد زنده‌کننده اصالت»، «بدن مرد» یکی از عرصه‌هایی است که باید «مردانگی» مورد نظر برای زنده کردن اصالت‌ها در آن بروز پیدا کند. کنش‌گران مختلف این روایت در «شکل 2» نشان داده شده‌اند.

شکل شماره 2. روابط کنش‌گران در روایت مرد زنده‌کننده اصالت

1 گفت‌وگوی برنامه ذره‌بین در وبسایت کلام‌تی‌وی با امیر تنلو

جدی‌ترین روایت‌گر این نوع مردانگی گروه موسیقی «عجم» است. آلبوم اول آن‌ها «رقص مردانه» نام داشت و در آن از نمادهای مردانه زیادی استفاده شده بود. به گفته «امین» از اعضای گروه این نوع نگاه از تجربه زیسته آن‌ها از زندگی در غرب شکل گرفته است:

«رقص مردونه یک جنبه جدی داره و یک جنبه شوخی. جنبه شوخی بیشتر کنایه‌ای بود به مد و روش لباس پوشیدن، آرایش / ویرایش، رقصیدن، و کلا استیل پسرهای مدرن و شهری ایرانی. من و نریمان که لندن بزرگ شدیم این تجربه رو داشتیم که رفقای غیر ایرانی مون وقتی که بچه‌هایی که تازه از ایران اومده بودند رو می‌دیدند به ما گفتند که چقدر زنونه به نظر می‌آن. به عنوان مثال پسرهای دماغ‌عمل‌کرده، زیر ابرو برداشته، برنزه کرده، و الی ماشالله رو می‌دیدند و ما رو مسخره می‌کردند که ایرانی‌ها خیلی لوند و زنونه هستند. البته اینها همه در حد شوخی بود ولی ما هنوز تلاش می‌کردیم که به رفقای غیرایرانی سنت‌ها و آیین‌های اصل ایرانی رو نشون بدیم که پر از مردانگی و دلیری و رشادت بود. یکی از نکته‌های مهم سر رقص بود. رقص مردهای شهری ایرانی تا مقداری از حرکات زن‌ها تقلید می‌شه و دوباره عکس این رو در رقص‌های محلی و آیینی می‌بینیم. برای همین رقص مردونه برای من نماد اصالت ایرانی بود که امروز کمتر و کمتر در میان مردهای ایرانی دیده می‌شه»¹

همان‌طور که مشاهده می‌شود نگاه به «بدن» در اینجا در تضاد با روایت مرد داف‌باز قرار دارد که نشان از تقابل این روایت‌ها و ارائه الگوهایی متضاد است. راویان این الگوی مردانگی خود در ویدئوکلیپ‌ها و تصاویری که از آن‌ها منتشر شده با ظاهری متفاوت با راویان الگوی داف‌بازی ظاهر می‌شوند و به عبارتی مطابق با الگوی روایت‌های خود زندگی می‌کنند.

بحث و نتیجه‌گیری: ظهور مردانگی‌های آلترناتیو و چالش مردانگی هژمونیک

در این پژوهش ابعاد 14 روایت مردانگی در موسیقی رپ ایرانی-فارسی از دل داده‌ها استخراج شده‌اند و نظریه‌ای خاص به‌عنوان چارچوب نظری برای رسیدن به آن‌ها مدنظر نبوده است. اما توجه به مفهوم «مردانگی هژمونیک» در تحلیل رابطه بین شکل‌های مردانگی با یکدیگر و جامعه ایران به ما کمک خواهد کرد. شکل «مرد عاشق متعارف» را می‌توان حداقل در عرصه روابط عاطفی و زندگی روزمره،

1 بخشی از گفت‌وگوی پژوهشگر با امین عجمی

منطبق بر مردانگی هژمونیک جامعه امروز ایران دانست. وجود شکل‌هایی از مردانگی که در تضاد و مغایرت با این شکل از مردانگی ایجاد شده‌اند را می‌توان نشان از به چالش کشیده شدن مردانگی هژمونیک دانست. در واقع شکل «مرد عاشق متعارف» که همان مردانگی هژمونیک است، در ایران از طریق محصولات فرهنگی تولید شده در انواع وسائل ارتباط جمعی اعم از فیلم‌های سینمایی، سریال‌های تلویزیونی، رمان‌ها و داستان‌ها و غیره به‌طور مختلف به‌عنوان الگویی برای مردانگی ارائه می‌شود. اما اگر تمامی این عرصه‌ها در اختیار گروه‌های حاکم (نه فقط به معنای سیاسی آن) قرار دارد که تلاش می‌کنند هژمونی خود را به‌هر طریقی حفظ کنند، در عرصه موسیقی رپ ایرانی-فارسی از آنجا که در بستری خارج از کنترل و نظارت حاکمان (همچنان نه فقط به معنای سیاسی آن) است و به شکل غیرمجاز تولید و توزیع می‌شود، اوضاع متفاوت است.

از این روست که در این فضا شکل‌های مختلفی از مردانگی ایجاد شده‌اند که هر کدام جنبه‌هایی از مردانگی هژمونیک را به چالش می‌کشند. در این صورت مفهوم «مردانگی هژمونیک» که بیشتر براساس برداشتی جنسیتی شناخته می‌شود قابل گسترش به سایر عرصه‌های دیگر است و معنایی فراتر از نزاع بر سر بقا/زوال مردسالاری می‌یابد.

به‌منظور نشان دادن بهتر چالش مردانگی هژمونیک در موسیقی رپ ایرانی-فارسی با سایر مردانگی‌ها به‌نتایج بخش تحلیل روایی کنش‌گران بر می‌گردیم. در این‌جا می‌خواهیم در کنار مفهوم «روایت» از «ضد روایت» استفاده کنیم که هنری لوئیس گیتس¹ (مکوئیلان، 1388: 41) درباره آن این‌طور می‌گوید: «مردم از طریق روایت‌هایی که آموزگاران، گویندگان اخبار، اولیای امور و دیگر مولفان شعور جمعی ما فراهم می‌آورند، به درکی از خود و جهان نائل می‌آیند. درمقابل، ضدروایت‌ها ابزارهایی هستند که گروه‌ها با استفاده از آن‌ها واقعیت مسلط و چارچوب فرضیه‌های حامی آن واقعیت را به چالش می‌کشند». مکوئیلان بعد از این نقل قول ادامه می‌دهد که چگونه هر ضدروایتی به‌طور جداگانه خود می‌تواند روایت واحدی تلقی شود که از سوی دیگر ضدروایت‌ها به چالش کشیده شده است. به‌عبارت دیگر هر روایت در عین حال یک ضدروایت است. این مفاهیم نزدیک به همان چیزی است که در نزاع بین گفتمان‌ها تحت عنوان ضدیت‌سازی و غیریت‌سازی شاهد آن هستیم.

نتایج تحلیل‌های روایی نیز به‌ما نشان داد که در مقابل روایت «مرد عاشق متعارف» در موسیقی رپ ایرانی-فارسی، چندین ضدروایت وجود دارد. صریح‌ترین این ضدروایت‌ها که برای به چالش کشیدن مردانگی هژمونیک ایجاد شده، «هجو مرد متعارف سنتی» است. در تحلیل کنش‌گران دیدیم که این

1 Henry Louis Gates

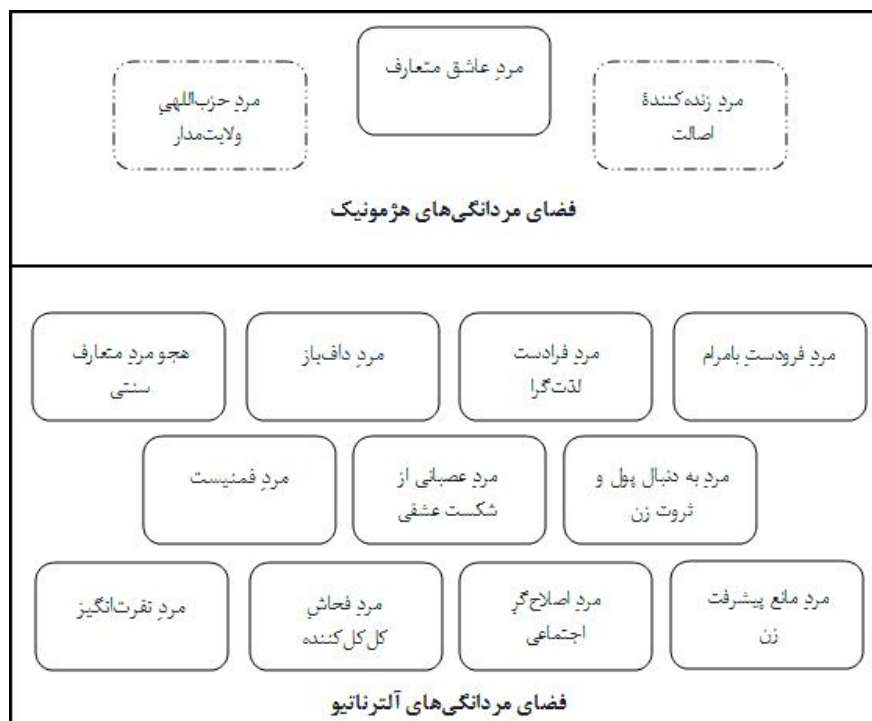
روایت، چطور تصاویری مخدوش، اغراق‌شده و تمسخرآمیز از روایت هژمونیک «مردِ عاشق متعارف» ارائه می‌دهد و آن را به چالش می‌کشد.

اگر این روایت تنها برای حمله به روایت مردانگی هژمونیک طراحی شده و هدفی جز تخریب ندارد، در مقابل روایت‌ها یا به عبارت بهتر ضدروایت‌های دیگری هم برای «مردِ عاشق متعارف» وجود دارند که الگوهایی جایگزین برای مردان ارائه می‌دهند. جالب آن جاست که روایت‌های جایگزین در همه نوع و مناسب برای هر قشری وجود دارد. مثلاً برای طبقات پایین، متوسط و بالای جامعه، روایت‌های مردِ فرودستِ بامرام، مردِ داف‌باز، مردِ فرادست لذت‌گرا وجود دارند که هر کدام از جنبه‌هایی روایتِ «مردِ عاشق متعارف» را در حیطهٔ روابط شخصی و سبک زندگی به چالش می‌کشند.

مفهوم «مردانگی هژمونیک» از جنبهٔ دیگری نیز می‌تواند در روشن شدن بیشتر یافته‌ها به ما کمک کند. اگر این مفروضهٔ نظریه را بپذیریم که مردانگی‌های هژمونیک در دوره‌های مختلف اجتماعی تغییر می‌کنند، آنگاه می‌توان با نگاهی تاریخی-اجتماعی نیز شکل‌های مردانگی کشف شده در موسیقی رپ ایرانی-فارسی را تحلیل کرد.

«مردِ زنده‌کنندهٔ اصالت» مردی است که الگوی مردانگی خود را از یک دورهٔ تاریخی دور گرفته است. نتایج تحلیل داده‌ها به ما نشان داد این روایت مردانگی براساس اعتراض به وضعیت فعلی مردانگی شکل گرفته و خود را تعریف می‌کند. گفتمانی که این روایت در آن تعریف می‌شود، به دنبال شکلی از مردانگی است که در یک دورهٔ تاریخی سپری شده در ایران مردانگی هژمونیک بوده است. شکل دیگری از مردانگی یعنی «مردِ حزب‌اللهی ولایت‌مدار» را نیز می‌توان مردانگی هژمونیک در سال‌های ابتدای انقلاب اسلامی دانست. این شکل از مردانگی که در سال‌های ابتدایی دههٔ 1360، چند سالی در ایران هژمون بود و از طریق رسانه‌ها از جمله سینما (چاووشیان، حسین رشت‌آبادی، 1389) به عنوان الگو بازنمایی می‌شد، با افول شور انقلابی به حاشیه رفته است ولی همچنان در جامعه پیروانی دارد.

به عبارتی در موسیقی رپ ایرانی-فارسی علاوه بر مردانگی هژمونیک، با دو نوع دیگر از مردانگی مواجه هستیم. گروه اول مردانگی‌های قدیمی هستند که در دوره‌های گذشته در سال‌های خاصی در ایران در وضعیت هژمونیک قرار داشتند ولی اکنون به حاشیه رفته‌اند. البته این مردانگی‌ها نیز تغییراتی در طول زمان داشته‌اند ولی الگوی اصلی خود را از شرایط تاریخی سپری شده می‌گیرند. گروه دیگر مردانگی‌های جدیدی هستند که در اثر شرایط اجتماعی امروز ایران به وجود آمده‌اند و از جنبه‌های مختلف مردانگی هژمونیک را به چالش می‌کشند. این مردانگی‌ها ممکن است در آینده با تغییر شرایط اجتماعی به مردانگی هژمونیک تبدیل شوند. روابط این شکل‌های مردانگی در قالب «شکل 3» و با تصور دو فضای مردانگی‌های هژمونیک و مردانگی‌های آترناتیو ترسیم شده است.

شکل شماره 3. فضای مردانگی‌های هژمونیک و آلترناتیو در رپ ایرانی-فارسی

در شکل شماره 3 روایت‌های مردانگی در دو فضای هژمونیک و آلترناتیو قرار گرفته‌اند. روایت «مرد عاشق متعارف» روایت هژمونیک در جامعه امروز ایران است و دو روایت دیگر که با خطوط بریده-بریده مشخص شده‌اند، زمانی در گذشته روایت‌های هژمونیک بوده‌اند. سایر روایت‌ها وضعیت کنونی جامعه ایران در فضای مردانگی‌های آلترناتیو قرار دارند.

مردانگی‌های موسیقی رپ و سرنوشت مردانگی هژمونیک در ایران

در استفاده از نظریهٔ مردانگی هژمونیک باید به این نکته توجه کرد که این نظریه برای تحلیل وضعیت جنسیتی در جوامع با ساختار سرمایه‌داری غربی ارائه شده است. در جامعهٔ ایرانی که نه نظام سرمایه‌داری لیبرال بلکه نظام جمهوری اسلامی حاکم است سازوکارهای رسانه‌ای متفاوت بوده و رسانه‌ها ملزم به رعایت قواعد خاص این جامعه هستند. از این رو جایگزین شدن مردانگی‌های هژمونیک در دوره‌های مختلف لزوماً از سازوکار جوامع غربی تبعیت نمی‌کند و فرآیند بسیار

پیچیده‌تری دارد. این نکته است که شناخت ابعاد مردانگی هژمونیک در جامعه ایران را مشکل‌تر می‌کند. در این نظریه البته گفته می‌شود که مردانگی هژمونیک با مردانگی شایع یا حداکثری متفاوت است که خود شناخت ابعاد مردانگی هژمونیک را سخت‌تر می‌کند.

حال به نتایج پژوهش بر می‌گردیم که یافته‌ها 14 نوع مردانگی را به ما نشان داد. در بحث برای کار با نظریه «مردانگی هژمونیک»، شکل «مرد عاشق متعارف»، حداقل در زمینه روابط عاطفی الگوی هژمونیک مردانگی دانسته شد. این شکل مردانگی در موسیقی رپ ایرانی-فارسی بازنمایی بسیار محدودی دارد. هرچند که پژوهش از نوع کمی نبوده و عدد و رقمی قابل ارائه نیست اما بر مبنای پیگیری کردن آثار این سبک موسیقی جدید در ایران در سال‌های اخیر می‌توان مدعی شد که تعداد قطعه‌های موسیقی تولید شده که حاوی مضامین مربوط به این نوع از مردانگی باشند در مقابل شکل‌های دیگر مردانگی بسیار کم‌شمار است.

هر چقدر که این شکل از مردانگی در محصولات رسانه‌های جمعی به خصوص رسانه‌های دارای وابستگی به نظام حاکم به‌عنوان الگو ترویج می‌شود و بازنمایی آن پرشمار است، ولی در موسیقی رپ که سازوکار تولید آن خارج از نظارت و سیاست‌گذاری حاکمیتی است اوضاع متفاوت است. در اغلب سریال‌های تلویزیونی به‌عنوان پرمخاطب‌ترین روایت‌های تصویری مردم‌پسند ممکن است شکل‌های متفاوتی از مردانگی نیز نمایش داده شوند، اما با بازنمایی منفی این شکل‌ها، در نهایت مردانگی هژمونیک است که به‌عنوان الگو برای مخاطبان نمایش داده می‌شود. اما در موسیقی رپ ایرانی-فارسی شکل‌های متعددی از مردانگی از سوی کنش‌گران متفاوت در جایگاه الگو معرفی می‌شوند. به‌عبارتی افزایش دسترسی به انواع مختلف رسانه‌های مجاز و غیرمجاز در سال‌های اخیر، مخاطبان را با انواع الگوهای متفاوت مردانگی مواجه کرده است. علاوه بر انواع برنامه‌های رسمی رادیویی و تلویزیونی، کتاب‌ها، مطبوعات، فیلم‌های سینمایی مجاز و غیر مجاز، انواع موسیقی‌های مجاز و غیر مجاز، برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای، حالا موسیقی رپ نیز منبع جدیدی برای ارائه الگوها و روایت‌های مردانگی شده است. این منبع جدید از آن‌جا دارای اهمیت است که در میان نوجوانان طرفداران زیادی پیدا کرده است. برای نشان دادن میزان این محبوبیت به نتایج یک پژوهش استناد می‌کنیم.

نتایج یک پژوهش پیمایشی که سال 1388 در مناطق مختلف شهر تهران انجام شده نشان می‌دهد در بین نوجوانان 12 تا 22 سال، موسیقی رپ، پرطرفدارترین سبک موسیقی است. حدود 35 درصد از نوجوانان در پاسخ به سوال «کدام سبک موسیقی را بر بقیه ترجیح می‌دهید؟» گزینه موسیقی رپ را انتخاب کرده‌اند. در این پژوهش تصاویری از خوانندگان سبک‌های مختلف موسیقی به نوجوانان نشان داده شده است تا از جانب آن‌ها شناسایی شوند. در این میان دو رپ‌خوان در صدر جدول قرار گرفته‌اند. در میان نوجوانان 12 تا 22 ساله، 75 درصد «ساسی مانکن» و 50 درصد «حسین تهی» را

می‌شناخته‌اند. این در حالی است که خوانندگانی مانند علیرضا عصار، همایون شجریان، محسن چاوشی و غیره هر کدام توسط درصد پایینی از نوجوانان شناسایی شده‌اند و هیچ‌کدام حتی به نصف درصد ساسی مانکن هم نرسیده‌اند. در کنار این دو، نوجوانان پاسخ‌دهنده از «سروش هیچ‌کس» نیز به‌عنوان رپ‌خوان معروف دیگر یاد کرده‌اند (خادمی، 1388: 43 تا 46).

حال باز هم به نتایج پژوهش برمی‌گردیم و به‌دنبال این سه رپ‌خوان سرشناس یعنی ساسی مانکن، حسین تهی و سروش هیچ‌کس در یافته‌ها می‌گردیم. ساسی مانکن سرشناس‌ترین خواننده موسیقی در بین نوجوانان تهرانی، رپ‌خوان شاخص روایت «هجو مرد متعارف سنتی» و «مرد داف‌باز» است. حسین تهی دومین خواننده سرشناس، رپ‌خوان شاخص روایت‌های «مرد عصبانی از شکست عشقی» و «مرد داف‌باز» محسوب می‌شود. سروش هیچ‌کس نیز خواننده شاخص روایت «مرد فرودست بامرام» است. مشاهده می‌شود که سرشناس‌ترین خوانندگان موسیقی در بین نوجوانان تهرانی مروجان ضدروایت‌های مردانگی هژمونیک در ایران هستند. قابل حدس است که بخشی از این نوجوانان، از روایت‌های مردانگی که توسط این رپ‌خوان‌ها ارائه می‌شود به‌عنوان الگو تبعیت کنند. چنین حدسی البته تنها از طریق انجام یک پژوهش کمی/کیفی در میان مخاطبان موسیقی رپ قابل رد یا اثبات است.

دیدیم که چگونه روایت مردانگی هژمونیک، از طریق ضدروایت‌هایی که از طریق موسیقی رپ ایرانی-فارسی تولید می‌شود به چالش کشیده شده است. بخشی از این ضدروایت‌ها که در قالب روایت‌های رقیب تعریف می‌شود در جامعه امروز ایرانی طرفداران زیادی پیدا کرده است. این طرفداران، اغلب نوجوانانی هستند که در مرحله سنی شکل‌گیری هویت مردانه‌شان قرار دارند و قرار است مردان فردای جامعه باشند. در چنین شرایطی که الگوها و روایت‌های رقیب مردانگی هژمونیک طرفداران پرشماری در میان نوجوانان پیدا کرده است، طبیعی است که وضعیت ثبات مردانگی هژمونیک آشفته‌تر از قبل باشد. به‌عبارتی در عصر کنونی که در نتیجه گسترش انواع رسانه‌ها، انواع روایت‌ها ترویج می‌شود و هوادارانی قابل توجهی نیز می‌یابد شاید نتوان با اطمینان از وجود «مردانگی هژمونیک» به‌معنای سابق آن سخن گفت.

منابع

- بادانتر، الیزابت (1377) *زن و مرد XY - XX*، ترجمه سرور شیوا رضوی، تهران: دستان و هاشمی.
بارت، رولان (1387) *درآمدی بر تحلیل ساختاری روایت‌ها*، ترجمه محمد راغب، تهران: فرهنگ صبا.
بارکر، کریس (1387)، *مطالعات فرهنگی: نظریه و عملکرد*، مترجمان: مهدی فرجی و نفیسه حمیدی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

- بژه، دیوید ام. (1388)، *تحلیل روایت و پیش‌اروایت*، ترجمه حسن محدثی، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- تولان، مایکل جی. (1383)، *درآمدی نقادانه-زبان‌شناختی بر روایت*، ترجمه ابولفضل حری، تهران: بنیاد سینمایی فارابی.
- چوشیان، حسن؛ حسینی رشت آبادی، سیدجواد (1389)، «ستاره‌های مردانگی و مردانگی ستاره‌ها: بررسی تغییر الگوی غالب مردانگی بازیگران سینمای بعد از انقلاب ایران»، تحقیقات فرهنگی ایران، سال سوم، شماره 4، پیاپی 12، صص 59-84.
- خادمی، حسن (1388)، «بررسی ویژگی‌های پدیده اجتماعی موسیقی رپ فارسی و میزان محبوبیت و عمومیت آن در ایران با تاکید بر جوانان و نوجوانان 12 تا 29 ساله شهر تهران»، *فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، سال پنجم، شماره 16.
- ذکایی، محمد سعید (1387)، «روایت، روایت‌گری و تحلیل‌های شرح حال نگارانه»، *پژوهش‌نامه علوم انسانی و اجتماعی*، ویژه پژوهش‌های اجتماعی، نیمه اول سال 1387، صص 68 تا 98.
- کوثری، مسعود (1387)، *درآمدی بر موسیقی مردم‌پسند*، تهران: طرح آینده.
- مشیرزاده، حمیرا (1383)، *مقدمه‌ای بر مطالعات زنان، تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری*، دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی.
- مارتین، والاس (1382)، *نظریه‌های روایت*، ترجمه محمد شهباز، تهران: هرمس.
- محدثی، حسن (1388)، مقدمه کتاب «تحلیل روایت و پیش‌اروایت»، نوشته دیوید ام. بژه، ترجمه حسن محدثی، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- مکوئیلان، مارتین (1388)، *گزیده مقالات روایت*، ترجمه فتاح محمدی، مینوی خرد.
- مک‌لافلین، جانیس (1387)، *زنان و نظریه اجتماعی و سیاسی: مناظرات و گفت‌وگوها*، ترجمه حمیرا مشیرزاده، تهران: شیرازه.
- مولایی، محمد مهدی (1390)، «مردانگی در موسیقی رپ ایرانی-فارسی در دهه 1380»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد به‌راهنمایی دکتر مسعود کوثری، رشته مطالعات فرهنگی و رسانه، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- میرزایی، سیدآیت‌الله (1384)، «بررسی گرایش پسرهای جوان به ارزش‌های مردانگی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته مطالعات فرهنگی، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده علوم اجتماعی.
- هولمز، مری (1387)، *جنسیت در زندگی روزمره*، ترجمه محمد مهدی لبیبی، تهران: نشر افکار.
- Adams, Rachel ; Savran, David (2002) *The Masculinity Studies Reader*, Oxford: Blackwell.
- Armengol Carrera, José María (2006) "Gendering Men: Theorizing Masculinities in American Culture and Literature", Master's Thesis, Universitat de Barcelona, Spain.

- Bilgin, Elif (2004) "An Analysis of Turkish Modernity Through Discourses of Masculinities", Ph.D. Thesis, Middle East Technical University, Turkey.
- Crilly, Shane (2004) "Gods in our own World: Representations of Troubled and Troubling Masculinities in some Australian Films, 1991-2001", Ph.D. in philosophy Thesis, Faculty of Humanities and Social Science, University of Adelaide, Australia.
- Connell, W. Robert; Hearn, Jeff; Kimmel, Michael S. (2005) Handbook of Studies on Men and Masculinities, Sage Publications.
- Connell, R. W.; Messerschmidt, James W. (2005) "Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept", Gender Society, Vol 19, pp 829-859.
- Dasgupta, Romit (2004) "Crafting Masculinity: Negotiating Masculine Identities in the Japanese Workplace", Master's Thesis, Curtin University of Technology. Dept. of Language and Intercultural Education, Australia.
- Donaldson, M (1993) "What Is Hegemonic Masculinity?", Theory and Society, Special Issue: Masculinities, October 1993, 22(5), pp 643-657.
- Edwards, Leslie Gautreaux (2011) "The Crisis of Masculine Space: the End of the Gentlemen's Club in British Modern Fiction", ph.D. Thesis, Texas A&M University, USA.
- Ember, Carol R.; Ember, Melvin (2003) Encyclopedia of Sex and Gender: Men and Women in the World's Cultures, New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Emslie, Carol; Ridge, Damien; Ziebandt, Sue; Hunta, Kate (2006) "Men's Accounts of Depression: Reconstructing or Resisting Hegemonic Masculinity?", Social Science & Medicine, Vol. 62, Issue 9, May 2006, pp 2246-2257.
- Goins, Darren C. (2004) "Performing Masculinities U.S. Representations of the Male Body in Performance Art Monologues", Ph.D. Thesis, Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, USA.
- Hearn, Jeff (2007) "From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men", Feminist Theory, April 2004, vol. 5, no. 1, pp 49-72.
- Hebert, Louis (2006) Tools for Text and Image Analysis (An Introduction to Applied Semiotics), Translated from French to English by Julie Tabler.
- Hibbeler, Britney L. (2010). "Exploring Representations of Masculinity in Disney Animated Feature Films", Master's thesis, Texas A&M University.
- Jefferson, Tony (2002) "Subordinating Hegemonic Masculinity", Theoretical Criminology, February 2002, vol. 6, no. 1, pp 63-88.

- Kehnel, Steven C. (2003) "The Commodification of Masculinity Within Men's Magazine Advertisements: With What and How do We Make the Man?", Master's Thesis, Ohio University, USA.
- Korobov, Neill (2009) "Expanding Hegemonic Masculinity: The Use of Irony in Young Men's Stories About Romantic Experiences", *Am J Mens Health* December 2009, vol. 3, no. 4, pp 286-299.
- Sheff, Elisabeth (2006) "Poly-Hegemonic Masculinities", *Sexualities*, December 2006, vol. 9, no. 5, pp 621-642.
- Speer, Susan A. (2001) "Reconsidering the Concept of Hegemonic Masculinity: Discursive Psychology, Conversation Analysis and Participants' Orientations", *Feminism Psychology*, Vol. 11, No. 1, pp 107-135.
- Schrock, Douglas P. (2007) "Negotiating Hegemonic Masculinity in a Batterer Intervention Program", *Gender & Society*, Vol. 21, No. 5, pp 625-649.
- Stenbacka, Susanne (2011) "Othering the Rural: About the Construction of Rural Masculinities and the Unspoken Urban Hegemonic Ideal in Swedish Media", *Journal of Rural Studies*, Vol. 27, Issue 3, pp 235-244.
- Strickland, Ron (2002) "Men's Studies, Women's Studies or Gender Studies?", Department of Humanities, Michigan Technological University.
- Yang, Annie Yen Ning (2010) "An Expedition into the Uncharted Territory of Modern Chinese Men and Masculinities", Ph.D. Thesis, University of Missouri, Columbia, USA.
- Yeung, King-To; Stompler, Mindy; Wharton, Renee (2006) "Making Men in Gay Fraternities: Resisting and Reproducing Multiple Dimensions of Hegemonic Masculinity", *Gender & Society*, Vol. 20, No. 1, pp 5-31.